

Πρόλογος

Εκείνο που με ώθησε να γράψω αυτό το βιβλίο είναι μια ανησυχία που έχω όλο και εντονότερα τις τελευταίες δύο δεκαετίες: η ανησυχία για την υποχώρηση της επαναστατικής παράδοσης. Η εποχή των μεγάλων επαναστατικών κινήματων, από την Αγγλική Επανάσταση της δεκαετίας του 1640 μέχρι την Ισπανική του 1936-39, σβήνει σήμερα στη συνείδηση ακόμα και των ριζοσπαστών νεαρών, πολλώ μάλλον όσων έχουν απλώς μια μέση παιδεία. Στο βαθμό που κανείς θυμάται αυτές τις επαναστάσεις, τις απορρίπτει είτε ως αποτυχιές άσχετες με το σήμερα είτε ως εκκολαπήτρια ανταρτικών κρατών και των ηγετών τους, όπως ήταν για παράδειγμα ο Όλιβερ Κρόμγουελ, ο Μαξιμιλιανός Ροβεσπιέρος ή ο Ιωσήφ Στάλιν.

Τα ονόματα των τυράννων τούς οποίους φέρεται να παρήγαγαν οι επαναστάσεις επιζούν ως πρότυπα του κακού στην ιστορία· όμως εκείνα των ανθρώπων που προσπάθησαν να διασώσουν το απελευθερωτικό δυναμικό των επαναστάσεων έχουν σχεδόν χαθεί, όπως και οι ζωογόνες ιδέες τις οποίες υποστήριζαν. Στην πραγματικότητα, σχεδόν κανείς δεν θυμάται τους ελάχιστους γνωστούς εκπροσώπους του λαού οι οποίοι άρθρωσαν μεγαλειώδη οράματα ελευθερίας και συχνά συντόνισαν μεγάλες εξεγέρσεις σε πόλεις και ύπαιθρο, όπως ήταν ο Τόμας Μύντσερ, ο Ρίτσαρντ Όβερτον, ο Ντάνιελ Σαίης, ο Ζαν Βαρλέ, ο Ζαν Βαρλέν, η Λουίζ Μισέλ ή ο Νέστορ Μαχνό. Όλοι τους –όπως και πολλοί άλλοι– προσπάθησαν με ζήλο να ωθήσουν τις μεγάλες επαναστάσεις του παρελθόντος προς την εκπλήρωση των χειραφετικών τους στόχων. Ωστόσο, τόσο εκείνοι όσο και οι προσπάθειές τους λησμονιούνται συνήθως, συχνά δε και εντελώς, με εξαίρεση όσους έχουν κάποια ιδιαίτερη γνώση για τις επαναστάσεις στις οποίες εκείνοι συμμετείχαν.

Οι νεότερες γενιές αγνοούν εξίσου και το γεγονός ότι η επαναστατική εποχή των τελευταίων τεσσάρων αιώνων διεύρυνε διαρκώς τον ριζοσπαστικό ορίζοντα της ελευθερίας. Λίγοι άνθρωποι σήμερα γνωρίζουν τα ριζοσπαστικά

προγράμματα, τα επιτεύγματα και τις επιτυχίες, καθώς και τα λάθη που έγιναν, ιδιαίτερα στη λαϊκή βάση των επαναστατικών κινήματων. Συνηθισμένοι άνθρωποι – αγρότες, εργάτες, τεχνίτες, ριζοσπάστες διανοούμενοι – έκαναν μεγάλες προσπάθειες να αναλάβουν τον πλήρη έλεγχο της κοινωνίας, να εγκαθιδρυσουν πραγματικά εξισωτικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, να υπερασπιστούν σημαντικά ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και να θέσουν μεγαλόπνοους στόχους ελευθερίας. Μου προκαλεί ρίγος και να διανοηθώ καν ότι μπορεί να χαθεί στη λήθη μια τέτοια εποχή, με όλα τα προβλήματα και τα ιδανικά της.

Η κοινωνική και ιστορική αυτή αμνησία με ώθησε να γράψω μια ιστορία της επαναστατικής εποχής – να καταγράψω ανθρώπους, γεγονότα, κοινωνικούς παράγοντες και πολιτικά προγράμματα από τα λαϊκά επαναστατικά κινήματα, τα οποία ξεκίνησαν με τους πολέμους των χωρικών, πριν από τη νεώτερη περίοδο, και έφθασαν σε αξιοσημείωτη ωριμότητα για σύντομο διάστημα στον Ισπανικό Εμφύλιο του 1936-39. Καθεμιά από αυτές τις επαναστάσεις οικοδομήθηκε ιδεολογικά στην ιστορική μνήμη των επαναστάσεων που είχαν προηγηθεί. Οι Αμερικανοί είχαν έντονη συνείδηση του αγγλικού Εμφύλιου Πολέμου των δεκαετιών του 1640 και του 1650· οι Γάλλοι επηρεάστηκαν βαθιά από την Αμερικανική Επανάσταση, ο ριζοσπαστισμός της οποίας συνήθως υποτεμάται, δυστυχώς, από τη σύγχρονη ιστοριογραφία· όσες δε επαναστάσεις ακολούθησαν δέχθηκαν τεράστια επιρροή από τα γεγονότα της Γαλλικής Επανάστασης.

Βασικός μου προσανατολισμός στο έργο αυτό είναι τα λαϊκά ή «μαζικά» κινήματα και οι λαϊκής καταγωγής θεσμικές δομές και τα οργανωτικά πλαίσια των ομάδων οι οποίες προώθησαν τις μεγάλες επαναστάσεις. Προσπάθησα να δώσω το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό και πολιτικό πλαίσιο που προκάλεσε και υποστήριξε το ριζοσπαστικό κίνημα κάθε επανάστασης.

Απέφυγα να δω τους σκοπούς αυτών των κινήματων ως αντανάκλαση της ανάδυσης και σταθεροποίησης του βιομηχανικού καπιταλισμού· αντίθετα, αποδέχθηκα κατά γράμμα τα αιτήματα των διάφορων επαναστατικών τάσεων. Θεωρώ πως η μεγάλη μάζα του λαού που έκανε τις επαναστάσεις πίστευε ειλικρινά στις έννοιες της ελευθερίας, της ισότητας, της αδελφοσύνης, ή στην επιδίωξη της ευτυχίας, όπως διατράνωνε – και όχι απαραίτητα στο ελεύθερο εμπόριο, στον σκληρό εγωισμό ή στη συνεργασία των τάξεων, παρά τις εκ των υστέρων ερμηνείες που δόθηκαν στα απελευθερωτικά συνθήματά του.

Κάθε επανάσταση, επιπλέον, προώθησε ηθικές, πολιτικές και κοινωνικές εναλλακτικές προτάσεις αντί του καπιταλισμού – μολονότι καμία τους δεν είχε σαφή ιδέα για το τι θα γινόταν ο καπιταλισμός, και συχνά έστρωναν το δρόμο για τον σύγχρονο καπιταλισμό. Οι λαϊκοί επαναστάτες παρουσίασαν όντως

εναλλακτικές προτάσεις στη θέση της ιδιοτελούς, ανταγωνιστικής και άπληστης κοινωνίας που επικρατεί σήμερα. Οι λόγοι για τους οποίους απέτυχαν θα έπρεπε να αποτελούν ζήτημα μέγιστης σημασίας για μας, τώρα που ο καπιταλισμός θεωρείται συχνά δεδομένος στις συζητήσεις ή αντιμετωπίζεται ως το «τέλος της ιστορίας», το τελικό αποτέλεσμα του μακρού και πικρού αγώνα της ανθρωπότητας για μια καλύτερη κοινωνία.

Δεν χρησιμοποιώ λοιπόν την τελεολογική πεποίθηση ότι αυτό που *τώρα* υπάρχει *έπρεπε* να υπάρξει· ήταν, αντίθετα, μία από πολλές άλλες δυνατότητες οι οποίες σε λανθάνουσα μορφή εμπεριέχονταν στο δυναμικό των επαναστάσεων γενιές ή μάλλον αιώνες πριν. Όποτε προκαταλαμβάνουμε το παρελθόν στο φως του παρόντος, παραιτούμαστε από μια ηθική ερμηνεία της ιστορίας – αποκηρύσσουμε, δηλαδή, το χειραφετικό «πώς θα έπρεπε να έχουν τα πράγματα», το οποίο αντιτίθεται κριτικά στο κυρίαρχο «πώς έχουν τα πράγματα». Αν μας καθοδηγούσε μια εν πολλοίς αναδρομική ή ακόμη και μοιρολατρική προοπτική, θα έπρεπε να μη βλέπουμε στα υψηλά ιδανικά που αναδύθηκαν κατά τις επαναστάσεις του παρελθόντος τίποτε άλλο από ένα ιδεολογικό λούστρο που σκέπαζε μη ελέγξιμες οικονομικές δυνάμεις, οι οποίες καθόριζαν την ανθρώπινη συμπεριφορά άσχετα από τις επιθυμίες και τους πόθους των ανθρώπων.

Στην πραγματικότητα, εάν οι πολιτισμικοί παράγοντες δεν ήταν παρά αντανακλάσεις των οικονομικών, ο καπιταλισμός θα είχε εμφανιστεί σε σχεδόν οποιαδήποτε στιγμή του παρελθόντος ήδη από την αρχαιότητα. Αρκετοί κεφαλαιοκράτες ζούσαν στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη, καθώς και σε πολλά σημεία της μεσαιωνικής Ευρώπης, οι οποίοι μάλιστα δεν ήταν λιγότερο άπληστοι ή τολμηροί στην επιδίωξη τους να πλουτίσουν απ' ό,τι η δική μας αστική τάξη. Εκείνο όμως που τους εμπόδιζε να αποκτήσουν δεσπόζουσα θέση στην κοινωνική ζωή – αν υποθέσουμε ότι το επιχείρησαν – ήταν ακριβώς μια σειρά πολιτισμικοί παράγοντες οι οποίοι ευνοούσαν τη γαιοκτησία έναντι του κεφαλαίου, δυσφημούσαν τη συσσώρευση αγαθών και έδιναν μεγάλη έμφαση όχι στην κατοχή ανταλλάξιμης ιδιοκτησίας, αλλά στην κοινωνική θέση με τη μορφή τίτλων ευγενείας.

Ο τίτλος αυτού του βιβλίου – *Η τρίτη επανάσταση* – επιλέχθηκε εν πολλοίς για να δείξει ότι δεν ήταν προκαθορισμένη η τωρινή κυριαρχία του καπιταλισμού όπως τον ξέρουμε σήμερα· αντίθετα, τα λαϊκά επαναστατικά κινήματα προσέφεραν και αγωνίστηκαν για ορθολογικότερες και δημοκρατικότερες κοινωνικές λύσεις, αντί για τη σημερινή κοινωνία και τις λεγόμενες «αστικές επαναστάσεις», για να χρησιμοποιήσουμε την ονομασία που δίνεται τόσο συχνά στην Αγγλική, την Αμερικανική και τη Γαλλική Επανάσταση. Εξέτασα λοιπόν τις

κλασικές επαναστάσεις όχι τόσο εξωτερικά, από τη σκοπιά εκείνου που σήμερα είμαστε, όσο εσωτερικά, μέσα από τις δικές τους ενδότερες δυναμικές.

Η έμφασή μου στις λαϊκές εξεγέρσεις θέτει αναπόφευκτα όρια στο βαθμό στον οποίο μπορώ να περιγράψω τα σαρωτικά τούτα ιστορικά κινήματα ως σύνολα. Όσοι αναγνώστες αναζητούν λεπτομερέστερες περιγραφές συγκεκριμένων επαναστάσεων μπορούν να συμβουλευτούν τις πηγές που αναφέρονται στις σημειώσεις και στο βιβλιογραφικό δοκίμιο στο τέλος του βιβλίου. Ευτυχώς, σχεδόν όλα τα έργα που παραθέτω εκεί έχουν πλούσιες παραπομπές στην άφθονη και ολοένα εξειδικευμένη βιβλιογραφία, η οποία υπάρχει πλέον σε διάφορες γλώσσες. Προσπάθησα να χρησιμοποιώ όσο το δυνατόν περισσότερες πηγές στα αγγλικά, προκειμένου να ανταποκριθώ στις ανάγκες ενός ευρέως αναγνωστικού κοινού στο οποίο και απευθύνομαι, ενώ οι υποσημειώσεις αναφέρονται κυρίως σε όσα παραθέματα εμφανίζονται κατά την αφήγησή.

ΑΣ ξεκαθαρίσω από την αρχή ότι το βιβλίο αυτό δεν αξιώνει το χαρακτηρισμό ενός ακαδημαϊκού επιστημονικού έργου. Γράφτηκε μάλλον με σκοπό να χαρτογραφήσει μια αξιοσημείωτη κληρονομιά για έναν αναγνώστη που δύσκολα θα ασχολιόταν με απόκρυφες πηγές ή μικρολεπτομέρειες. Πρόκειται, ομολογουμένως, για μια απόπειρα να περιγραφούν τα λαϊκά κινήματα τα οποία ώθησαν τις μεγάλες επαναστάσεις προς τα πλέον ριζοσπαστικά και δημοκρατικά άκρα τους – πρόκειται, επίσης, για μια ερμηνεία των γεγονότων όπως θα τα έβλεπε ίσως ένα ριζοσπαστικό άτομο που συμμετείχε σε αυτά.

Δεν θεωρώ αλαζονική μια τέτοια προσέγγιση εκ μέρους ενός ανθρώπου του 20ού αιώνα, που μελέτησε τις μεγάλες επαναστάσεις καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Όποτε οι περιστάσεις επέτρεψαν αρκετή ελευθερία έκφρασης στους λαϊκούς επαναστάτες, εκείνοι υπήρξαν συχνά ιδιαίτερα εύγλωττοι στην ερμηνεία των δικών τους πράξεων και έκαναν τους στόχους τους εντελώς σαφείς με φυλλάδια, ομιλίες, διακηρύξεις και πράξεις. Εκείνο που έκανα ήταν να παραθέσω αυτούς τους ίδιους, τις ιδέες και τις πράξεις τους με την προσοχή που αξίζουν, αλλά και να τους απελευθερώσω από τις ιστοριογραφικές φυλακές στις οποίες πολλοί καταδικάστηκαν από συμβατικούς και μεροληπτικούς ιστορικούς, συχνά προερχόμενους από τη μεσαία τάξη.

Δεν αξιώνω αμεροληψία στις δικές μου απόψεις –λες και η «αμεροληψία» είναι δυνατή όταν μιλούμε για τις μεγάλες επαναστάσεις– και παραδέχομαι με κάθε ειλικρίνεια ότι θα βρισκόμουν στο πλευρό του Ζαν Βαρλέ κατά την εξέγερση των «Αβράκωτων» του 1793 ή του Ζαν Βαρλέν κατά τις ημέρες των οδοφραγμάτων, στην Παρισινή Κομμούνια του 1871.

Τούτος ο τόμος –ο οποίος εκτείνεται από τους πολέμους των χωρικών του

16ου αιώνα μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση και θα ακολουθηθεί από άλλον έναν— διαβάστηκε στους φοιτητές μου στο Βερμόντ το 1988-89, ως βάση ενός μαθήματος για την επαναστατική παράδοση. Το εκτεταμένο κείμενο που είχα ετοιμάσει συμπληρώθηκε από αυτοσχέδιες επεργασίες και συζητήσεις. Θέλω να ευχαριστήσω τη συνάδελφο και σύντροφό μου, Τζάνετ Μπηλ, η οποία επιμελήθηκε το κείμενο προσδίδοντάς του τη μορφή ενός βιβλίου για το ευρύτερο κοινό, προσέθεσε συμπληρωματικό υλικό και έγραψε το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου 13, στη βάση δικής της έρευνας και συζητήσεων μεταξύ μας. Διατηρώ την πλήρη ευθύνη τόσο για το ύφος όσο και για το περιεχόμενο του βιβλίου. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω τον εκδότη μου Στηβ Κουκ του οίκου Cassell, για την ενθάρρυνση και την υποστήριξή του.

Ο δεύτερος τόμος της *Τρίτης Επανάστασης* θα ασχοληθεί με τον 19ο αιώνα, εστιάζοντας στις γαλλικές εξεγέρσεις του 1830, του 1848 και στην Παρισινή Κομμούνια του 1871, καθώς και με τον 20ό αιώνα, εστιάζοντας στις επαναστάσεις στη Ρωσία, τη Γερμανία και την Ισπανία.* Ξέρουμε πια σήμερα με τέτοια σιγουριά τις ελλείψεις των επαναστάσεων αυτών—τον ελιτισμό των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων στη Γαλλία και τη Ρωσία, για παράδειγμα, και το βαθμό στον οποίο τα επαναστατικά κινήματα δεν ανταποκρίθηκαν πλήρως στις ανάγκες των γυναικών, των ιθαγενών λαών και κάθε είδους διωκόμενων μειονοτήτων—ώστε τείνουμε να παραβλέπουμε πόσο σαρωτικά υπήρξαν από πάμπολλες απόψεις τα λαϊκά επαναστατικά κινήματα στην Ευρώπη και την Αμερική.

Το γεγονός ότι δεν εξέτασα με λεπτομέρειες κάποιες ελλείψεις των μεγάλων δημοκρατικών επαναστάσεων, όπως ήταν ο περιορισμένος ρόλος που επιτράπηκε να παίξουν οι γυναίκες ή η καταπίεση των Αφροαμερικανών παρότι η Αμερικανική Επανάσταση τίμησε τα «φυσικά δικαιώματά» τους, δεν σημαίνει και ότι ξεχνώ τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των γυναικών, των ομοφυλόφιλων και των εθνοτικών μειονοτήτων. Όμως, μια εισαγωγική έκθεση της επαναστατικής περιόδου οφείλει αναγκαστικά να είναι εξαιρετικά επιλεκτική όσον αφορά τα γεγονότα που εκθέτει. Ευτυχώς, υπάρχουν πλέον πολλά και διαθέσιμα βιβλία που ασχολούνται, με αρκετή λεπτομέρεια, με ζητήματα φύλου και εθνοτήτων στις επαναστάσεις αυτές, συμπληρώνοντας έτσι επαρκώς τα δικά μου κενά.

ΜΑΡΕΪ ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ

Μπέρλινγκτον, Βερμόντ

14 Ιουνίου 1993

---

* Τελικά *Η τρίτη επανάσταση* αναπτύχθηκε σε τέσσερις τόμους, οπότε ο δεύτερος περιορίστηκε στις εξελίξεις μέχρι πριν τη Ρωσική Επανάσταση. [Σ.τ.Μ.]